

KATARÍNA IHRINGOVÁ et al.:**Kultúrne premeny očami Milana Hamada / Cultural Variances by Milan Hamada**

Pavel Mervart 2015, 220 s.

Kolektív autorov pôsobiacich na Trnavskej univerzite (Marcel Martinkovič: *Moc kultúry a nekultúrnosť moci*; Tomáš Jahelka: *Dichotómia Východu a Západu v dejinách slovenskej národnej kultúry*; Pavol Krištof: *K vzťahu národných elít a národnej kultúry*; Zuzana Dzurňáková: *Príspevok k otázke rétoriky, univerzitných dišpút a tlačených téz v období baroka*; Katarína Ihringová: *Dve krídla avantgardnej racionality*; Peter Rusnák: *Obec – sloboda, zodpovednosť*)¹ predložil *Festschrift* v slovenskom a anglickom jazyku k osemdesiatinám Milana Hamada, a tak zložil poctu svojmu profesorovi i bádateľovi, ktorý ich po dlhé roky odborne i osobnostne formoval. Milan Hamada je nielen literárny teoretik a kritik, ale aj iniciátor nového prístupu k slovenským intelektuálnym dejinám: novo kartografoval kultúrny vývin od reformácie cez protireformáciu a barok až po osvietenstvo a premýšľal nad slovenským národovným myslením pri skúmaní myslenia a konceptov Jána Kollára a Ľudovíta Štúra. Okrem toho sa zamýšľal nad bodom zlomu medzi osvietenskou predobrodenskou a slovenskou obrodenskou kultúrou podnietenou štúrovskou iniciatívou vo veci nového spisovného jazyka a na ňu nadväzujúcim národovným konceptom, ako aj národovným (politickým) konaním. Tematizácia tohto bodu zlomu medzi predobrodenskou a obrodenskou kultúrou alebo prechodu od jednej k druhej je inovatívna a otvára priestor mimoriadne zaujímavým skúmaniam vývinovej dynamiky reforiem osvietenského absolutizmu v mnohojazyčnom priestore monarchie, vlastne neúmyselne spúšťajúcich formovanie jazykových nacionalizmov, ktoré viedli k projektom nových vysokých národných kultúr. V slovenskom prípade ide o moment, keď slovenské intelektuálne dejiny postupne nadobúdajú politický charakter a, jednoducho povedané, prerastajú do bipolárneho politického myslenia oscilujúceho medzi národným romantizmom (Štúr, Hurban) a národným kriticizmom (Launer, Záborský), keďže Štúrovu iniciatívu nezdieľali všetci slovenskí vzdelanci. Viedlo to ku konfrontácii vzájomne sa vylučujúcich stanovisk, ako aj ich reprezentantov: „invariantný model“ jedine platnej národnej kultúry stál proti kultúrnemu pluralizmu a kriticizmu. Viaceré príspevky predmetnej publikácie tematizujú práve tento fenomén inherentného rozporu. Hamada pritom nachádza korene invariantného (ideologicky jednotného) modelu kultúry už v období protireformácie a baroka. Zaujímavou okolnosťou formovania novej kultúry v kontexte Hamadom koncipovaných dejín slovenskej kultúry je skutočnosť, že obrodenská kultúra nasleduje

¹ Peter Rusnák je autorom dvoch odlišných textov, jedného v slovenskom, druhého v anglickom jazyku.

po osvietenskej, ale nie je jej kontinuáciou. Nový štúrovský jazyk opretý o národotvorný koncept, zameraný nadstavovsky a nadkonfesionálne, filozoficko-historicky inštrumentalizuje romantický idealizmus, ktorý z hľadiska kritickej vedeckej metodológie nebol pokračovaním osvietenského racionalizmu. Romantický idealizmus kládol dôraz na tvorbu, nie na výskum a poznávanie. Hamada však upozornil na to, že štúrovský model kultúry po revolúcii ustrnul v ortodoxii nepripúšťajúcej opozíciu a nárokovúcej si výlučné postavenie. Oponenti a kritici boli ostrakizovaní, vytesňovaní mimo rámca národa. To, čo je národné, sa definovalo stranícky a vlastnícky. Natíska sa otázka (Pavol Krištof), či sa okolnosť absentujúceho základného konsenzu elít vo veci prístupu k národnému nestala „tradíciou“, a preto jej výskyt možno opakovane konštatovať tak v kultúrnych, ako aj v politických slovenských dejinách. Národné sa tak často stáva vecou straníckou a vecou toho, kto je presvedčený, že vlastní monopol na exkluzívnu národnú pravovernosť a je povolaný (samozvane) na jej presadzovanie. Pýtať sa na túto otázku je bádateľsky plodné a u viacerých autorov sa táto otázka nachádza v ohnisku ich záujmu. Pôvodná situácia formovania slovenskej kultúry a slovenskej politiky bola divizionistická: vylučovala z národného okruhu „hriešnikov“, „zradcov“ a pochybovačov. Slovenskí vzdelanci, ktorých dielom je národotvorné úsilie, sú prvopočiatkovo znesvätení a rozdelení. Tu akoby nešlo o názorovú odlišnosť, ale priam o odlišnosť esenciálnu, o pohybovanie sa v odlišných kultúrno-ideových a politických svetoch. Tento stav sa v príspevkoch dokumentuje.

Hamadu charakterizuje a zároveň vyznamenáva bádateľský personalizmus, výrazný morálny étos vzdelanca, pocit zodpovednosti za „duchovnú situáciu doby“, nepripúšťajúci zrieknutie sa autonómneho úsudku, nedovoľujúci mlčať tam, kde sa mlčať nedá. Vzdelanec v jeho chápaní nie je len profesionálne zdatným odborníkom, ale predovšetkým, alebo zároveň, morálne kompetentnou osobnosťou, ktorá sa neriadi účelovosťou a prospechom, ale postojmi *sub specie aeternitatis*. Masaryk je jeho veľkým vzorom, patočkovská starostlivosť o dušu jeho krédom a tatarovský existenciálny a poznávací individualizmus jeho súvekovú inšpiráciu, ako to vo svojom príspevku tematizuje Tomáš Jahelka. Hamadov pokojný, ale sebaistý a kompromisom nenaklonený morálny postoj dokumentujú viacvzväzkové zborníky jeho úvah, ktoré vyšli prednedať pod názvom *Kritické komentáre* a ktoré ponúkajú čitateľovi kompletný prístup k Hamadovej publicistike, rozširujúc tak záber *Sizyfovského údelu* (1994). Autori príspevkov z nich čerpajú. V nich čitateľ dostáva príležitosť poznávať Hamadu ako hlbavého mysliteľa a kultúrno-kritického publicistu premýšľajúceho o intelektuálnych dejinách a intelektuálnych sporoch i osobnostiach kultúry krajiny, v ktorej žije a do diania ktorej chce a musí svojím myslením zasiahnuť ako vzdelanec i občan, ktorému je cudzia ľahostajnosť. Prínosom predloženej publikácie je to, že sa snaží pristupovať k Hamadovmu dielu aj na základe využitia námietok, tvrdení i konštatovaní Hamadu – publicistu, angažovaného pozorovateľa a kritického moralistu, ktorý sa zaobíde bez páťosu. Vzdelanie v jeho chápaní nemôže rezignovať na silnú subjektivitu osobnosti ani na autonómny, humanitný univerzalizmus, ktorý pokladá popri názorovom pluralizme za fundamentálnu duchovnú hodnotu.

Hamada preukázal schopnosť pracovnej nepoddajnosti aj v čase ostrakizácie normalizačným režimom, pokračoval v práci na zdanlivo odťaživých (napríklad barok), ale

predsa len inšpiratívnych a v istom zmysle aktuálnych témach, a udržal sa étosom pracovnej a bádateľskej vytrvalosti. Záujem o barok nebol antikvárnym, pretože barok bol súčasťou protireformácie, obdobia mocensky indukovanej reštaurácie pravej viery, spochybnej protestantizmom, čo malo negatívny dopad na morálku obyvateľstva v tom zmysle, že v ústupe pred nátlakom sa rozšírila necnosť predstierania a hraného prispôsobovania. Tento názor zastáva aj rakúsky historik Ernst Hanisch. Možno teda hovoriť o stredoeurópskom fenoméne. Hamadovo bádanie je stredoeurópsky relevantné, mimoriadne tam, kde sa venuje predobrodenskému mysleniu, a osobitne barokovej kultúre a vzdelanosti, ktorú nevníma monochromaticky, ale diferencovane v jej dynamickosti, sledujúc jej umelé a spontánne ľudové formy.

Sloboda bola pre Hamadu vždy základnou hodnotou a neokázalé, ale silné občianske sebavedomie a svedomie ako nevzdanie sa vlastného názoru potrebou. Kultúrnosť, do ktorej zahŕňa individuálnu opravdivosť a poctivosť pri spravovaní seba samého, pokladá za nevyhnutnosť občianskeho života, jej absencia vedie k zhrubnutiu a degradácii života spoločnosti a k zníženiu jeho civilizačnej úrovne. Hamada písal o politike na základe osobnej skúsenosti s reálne existujúcim socializmom, a práve na základe poznatkov získaných zo života v tomto zriadení sa v ňom umocňovalo vedomie o tom, že pravda nemôže byť „vecou súhlasu politickej a ideologickej ortodoxie“, nárokujúcej si monopol na pravdu. Jeho postoje budujú na osobnej autenticite, vlastnej dôstojnosti, a to v spoločnosti neuznávajúcej princíp osobnej autonómie, ktorý sa stáva individuálnym étosom pri vzdorovaní tlaku kultúrnej a politickej jednoty produkovanej ideologickým a politickým diktátom. Reflexii imperatívu kultúrnosti v občiansko-politických úvahách Milana Hamadu je venovaná kapitola Marcela Martinkoviča.

Na záver možno uviesť, že autorom zborníka sa podarilo v oblastiach ich bádateľského záujmu tematizovať, reflektovať a filozoficky aktualizovať nosné koncepty Hamadovho diela. Zároveň možno konštatovať, že publikácia je podnetným príspevkom tak k slovenským intelektuálnym dejinám, ako aj k dejinám slovenského politického myslenia a v neposlednom rade i k dejinám vzdelanosti v stredoeurópskom kontexte.

Tibor Pichler

Tibor Pichler
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: Tibor.Pichler@savba.sk